

Сухицька Н.В.,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
Відкритий міжнародний університет розвитку людини „Україна”, м. Київ,

ПРАВА ЛЮДИНИ, ЗЛОЧИНИ І ПОКАРАННЯ В УКРАЇНІ І РОСІЇ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Характеризуючи поняття злочину і систему покарань в кримінальному праві України і Росії (XVII – XVIII ст.), ми беремо до уваги особливості їх розвитку у означений період. Якщо в Україні після національно-визвольної війни та соціальної революції (1648-1654 рр.) з'явилася вільна людина, яка користувалася досить широкими правами і свободами, вільно пересувалася, могла займатися ремеслом, торгівлею тощо, то в Московській державі у 1649 році Соборним Уложенням селян було перетворено на рабів, і вони були товаром, а міщани були прикріплені до своїх місць проживання і не мали права вільно переїжджати з міста в місто.

Українське кримінальне право постійно зазнавало впливу з боку литовського і польського права. Формальне визначення поняття злочину включало не лише порушення норм, що містилися в юридичних документах, але й тих, що містилися в звичаєвому праві. Згідно норм звичаєвого права Запорізької Січі матеріальні ознаки поняття злочину проявлялися у посяганнях на життя і здоров'я особи та її майно (вбивство, скалічення, поранення, підпал, крадіжка, розбій, грабїж), а формальні – у порушеннях норм моралі (розпуста, багатоженство, скотолозтво, мужелозство), у порушеннях норм військової дисципліни (порушення військового порядку, пияцтво в поході, боягузтво).

У московському законодавстві тривалий час було відсутнє поняття злочину. Лице у Судебнику 1497 року воно дістало назву «лиха справа», що давало можливість владі розуміти під ним будь-яку дію і позбавлятися від небезпечних для неї осіб.

У Соборному Уложенні 1649 р. вже простежується прагнення перейти до індивідуальної оцінки злочинної волі, проте в ньому ще зустрічається слово-сполучення «лихі люди». Хоча воно розрізняє випадкові, необережні та навмисні дії, але термінологія є не досить чіткою, а тому і аналіз таких дій не є точним.

Якщо в Судебниках 1497р. та 1550 р. домінував матеріальний погляд на злочини, то в Соборному Уложенні формується формальний погляд. Під злочином розуміють порушення царської волі.

По суті норми Соборного Уложення і норми Литовського Статуту містять однакові поняття злочину. Разом з тим, згідно норм українського звичаєвого та загального права, злочин – це Божий гріх, а в Соборному Уложенні – непокора царській владі.

Система покарань в українському кримінальному праві включала смертну кару, тілесні покарання, майнові стягнення, вигнання з місця проживання (вслання), арешт, усунення з посади та спокутування гріха. Часто смертна кара

замінялась тілесними покараннями та відшкодуванням збитків. У російському кримінальному праві існували такі види покарань: смертна кара (кваліфікована і проста), скалічення, спотворення, тілесні покарання, конфіскація майна, ув'язнення, штраф, вигнання, заслання, каторга та опала. Однією з суттєвих ознак покарання в українському кримінальному праві було те, що воно мало індивідуальний характер, тоді як в Росії досить часто мало колективний характер. Особливою рисою покарань в українському кримінальному праві була м'якість, гуманізм та недоцільність їх застосування. Для російського кримінального права характерним було жорстокість, прямолінійність та невідворотність застосування покарань. В російських джерелах зазначається, що причиною ужорсточення покарань і широкого застосування смертної кари була боротьба за централізацію держави, наявність кріпосного права, яке сприяло збільшенню злочинності та постійне розширення територій. Російське кримінальне право знало і такий вид покарання, якого не знало українське кримінальне право, як скалічення, яке застосовувалось до злочинця з метою позбавлення його можливості вчиняти злочин. В українському кримінальному праві відрізання вуха або носа було не стільки покаранням, скільки тавруванням, тобто приниженням. Зазначене ганебне покарання застосовувалося головним чином для злодіїв, які вчинили другу або третю крадіжку; до багатоженців. Українське карне право не знало таврування у чистому вигляді, як це мало місце в російському кримінальному праві. У російському кримінальному праві передбачалося широке застосування тілесних покарань, які мали завдавати злочинцеві і моральні, і фізичні страждання. У Соборному Уложенні біля ста сорока статей містять фізичні покарання. В українському кримінальному праві тілесні покарання застосовувались як правило до злодіїв, які вчинили крадіжку вперше, до звідників, до перелюбників та інших злочинців. В Україні застосовувався і такий вид покарання як ув'язнення. У Московській державі ув'язнення могло тривати від 3-4 днів і до «государева указу». Воно застосовувалось як покарання основне і додаткове, але царським указом від 1683 року воно було замінено засланням. Проаналізувавши систему покарань в українському і російському кримінальному праві, можна стверджувати, що вона багато в чому була схожою, але в окремих випадках вона досить відрізнялася. Якщо в російському кримінальному праві у системі покарань найважливіше місце займала смертна кара, то в українському вона, як правило, замінювалась штрафом. У російському кримінальному праві застосовувались покарання, яких не знало українське кримінальне право: скалічення, вигнання за межі країни, вислання, заслання і опала. У російському кримінальному праві за один і той же злочин застосовувалась множинність покарань.